

A mi kisebbségi sorsba jutott véreink, idegen nacionalizmusok testében, legnemesebb életcéljuk szerint tétlenségre kárhoztatva, mellőzve, teljesen ártatlanul és méltatlanul lenézve, emberi méltóságukban szenvednek olyan kibeszélhetetlen sérelmet, amely a világtörténelem e legsötétebb korszakának valamikor rettenetes ítéletévé fog válni.”

Daniel Citirigă tanulmánya egy szenzitív és most is aktuális kérdést kellő tájékozottsággal és viszonylagos semlegességgel taglal.

Tóth-Batizán Emese Emőke

A török nyelv a 17. századi Erdélyi Fejedelemségben

Kálmán Gábor: Honnan tudtak törökiül a 17. századi erdélyiek? = Korunk, III. folyam, 2010. 3. szám, 32.-39. p.

Noha az Erdélyi Fejedelemség az Oszmán Birodalom vazallusállama volt, lakóinak mindennapi életében – békeidőben persze – szinte semmilyen szerepet nem játszottak a törökök, területére – ellentétben Moldával és Havasalfölddel – nem települtek be.

Az iskolai tananyagban nem szerepelt a török nyelv elsajátítása, mert a kollégiumi képzés célja nem praktikus ismeretek átadása volt, hanem részint a retorikai képességek (elsősorban a latin nyelvtudás) fejlesztése, részint felkészülés a szent szövegek és az értelmezésükhöz szükséges filozófiai traktátusok olvasására. Az egyetlen keleti nyelv, amely része volt a kollégiumi képzésnek a héber volt. A legszínvonalasabbank tartott gyulafehérvári kollégium tanmenetét három Németországból hozott tanár dolgozta ki az 1620-as évek végén. Eszerint az Ószövetség nyelvének alapjait a legfelsőbb évfolyan diákjainak kell elsajátítani. Kétséges azonban a kísérlet sikere, mert Apáczai Csere János ugyanebben az intézményben még 1653-ban is kénytelen volt hosszasan érvelni a héber nyelv oktatásának bevezetése mellett *A bölcsesség tanulása* című székfoglalójában. Érdekes, hogy az egyébként reáliák bővítését szorgalmazó Apáczai nem a török nyelv tanításának bevezetését javasolta,

hanem a héber mellett az arabét.¹ Az elitképzés kivételes eseteiben (pl. Keresztúri Bíró Pál által összeállított tanmenetben) helyet kaphatott a török nyelv alapjainak elsajátítása is, ennek eredménye azonban kérdéses, mert a nemesség egészen kicsiny csoportját vértette fel csupán egy viszonylag alacson szintű nyelvtudással.

Léteznek olyan területek, amelyeken – látszólag vagy valóságosan – szükség volt török nyelvtudásra. Az első csoportba tartozott a kereskedelem, ahol elsősorban az igen népszerű „török árúk” közvetítői jönnének számításba. A Fejedelemség kalmárjainak azonban nem volt szükségük török nyelvtudásra: az Oszmán Birodalomból érkező árukat ugyanis havasalföldi kalmárok hozták Nagyszebenig, onnan pedig nyugatra továbbításukról görög, illetve örmény kereskedők gondoskodtak. A második csoportba kell sorolni a diplomatákat, akiknek ténylegesen nagy szükségük volt a török nyelv ismeretére, nyelvtudásuk közügynek számított: tárgyalásaik során minden apró részletnek nagy jelentősége lehetett, a nyelvek közötti „átjárás” biztosítása állami feladatnak számított.

A legtöbb Isztambulban szolgáló diplomata nem tudott törökiül (egyébként is – ellentétben nyugati kollégáikkal – az erdélyiek csupán egy évig maradtak az oszmán fővárosban). A portai tolmácsok az ún. *dragománok* természetesen rendelkezésre álltak, ám róluk köztudott volt, hogy minden hasznos információt, amelyhez munkájuk során hozzájutottak, azonnal továbbítottak az oszmán hatalamonak. Emellett a kisebb követségek – így az erdélyi – tagjai biztosak lehettek abban, hogy tolmácsaikat a nagyobb hatalmak diplomatái lepénzelik, hogy titkaikat megtudják.

A tolmácsok mint hírszerzők semlegesítésére számos megoldás született. A korai időszakban a követségek helyi, de a Portához nem kötődő tolmácsokat fogadtak fel, ezek hozzáértése azonban kérdésesnek bizonyult. A velencei követség volt az első, amely saját tolmácsképző intézményt létesített Isztambulban 1551-ben, példájukat egy évszázaddal később követte a francia külpolitika, viszont ők tolmácsaikat a 18. századtól már Párizsban képezték ki. Ezeket a példákat azután a Császári

¹ A görög gondolkodók legfontosabb középkori kommentárjai arab nyelvterületről származtak.

követség is átvette és Erdély portai követségén is létrehozták az ún. török deák intézményét. A fejedelem ezeket az ifjakat azzal a megbízással küldte Isztambulba, hogy elsajátítsák a török nyelvet, nekik nem csak az utcán beszélt, hétköznapi nyelvet, de a birodalom kancellária nyelvét, az *oszmánlit* is ismerni kellett.

Az Erdélyi Fejedelemség fennállása alatt mindössze tíz személyről ismert, hogy a török deák hivatalát viselték. A legtöbb adatot Rozsnyai Dávidról tudni, aki a portai főtolmács kíséretében kezdte el a török nyelv elsajátítását. Ehhez tanítómestert ún. *hodzsát* fogadott fel, később ugyanígy tett Romosz János és Harsányi Nagy Jakab is.

Nincs adat arra, használtak-e az erdélyiek tankönyvet a nyelvtanuláshoz; valószínűleg nem. A török nyelvtanulás első erdélyi dokumentuma, Harsányi Nagy Jakab munkája *Török-latin beszélgetések* címmel (1672) jelent meg. A mű újdonságnak számított a korabeli nyelvpedagógia terén: a klasszikus nyelvtan és elsősorban ókori szerzők szövegeinek magoltatása helyett az élő beszédhelyzeteket sikerült szimulálnia. A mű – kis példányszáma ellenére is – bekerült az európai szellemi vérkeringésbe, nem csak didaktikai újítása miatt, hanem nyíltan vállalt politikai küldetése miatt is: Európa keresztény fejedelmeit kívánta mozgósítani a török ellen.

Cholnoky Győző

Úton Szigetvár felé: I. Ferdinánd magyar határvédelmi politikája, 1548-1566

Tracy, James: The Road to Szigetvár = Austrian History Yearbook, XLIV, 2013, 17-36. pp.

A cikk az 1547-es drinápolyi béke és Szulejmán szultán utolsó, 1566-ban Szigetvár ellen vezetett hadjárata közötti mozgalmas időszakot dolgozza fel. Ekkoriban Magyarország területén három uralkodó osztozott: Szapolyai János, I. Ferdinánd és Szulejmán. Amint az köztudott, Szigetvár öthetes ostrom után esett el 1566. szeptember 30-án, és a vár hősi halált halt parancsnokát azóta is saját hőseként tartja számon mind Magyar-

ország, mind horvát szülőföldje. Az idáig vezető események láncolata azonban kevésbé ismert, vagyis hogy miért indult meg az öregedő szultán személyesen teljes haderejével egyetlen erődítmény ellen. A szerző a bécsi városi és állami levéltárban fellelhető korabeli diplomáciai levelezés és egyéb publikált források alapján mutat rá a szigetvári hadjárat jelentőségére, és követi végig azt a három szálát, amelyek együttesen vezettek az 1566-os eseményekhez.

A gyengébbek nem mindig engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy koherens külpolitikát folytassanak, és az Oszmán Birodalommal szemben a Habsburg Birodalom gyengébbnek számított. Ebből következően I. Ferdinánd külpolitikája a törökök szemében ellentmondásosnak tűnt, és nem minden alap nélkül. Ferdinánd, miközben a magyar végvárat arra utasította, hogy tartsák fenn a békét, igyekezett átvenni a hatalmat Erdélyben. A diplomáciai inkoherencia katonai logikán alapult: I. Ferdinánd jól tudta, hogy a magyar nagyvárosokban állomásozó török egységekkel nem képes felvenni a harcot, ezért a könnyebb célpontnak látszó Erdély felé fordult. Fondorlatos törekvései azonban jó okot adtak a magyar és horvát területek török parancsnokainak, hogy nagyobb nyomást gyakoroljanak ezen területekre. Bár a drinápolyi béke nem engedélyezte a fegyveres konfliktusokat a határ mentén, azt nem rögzítette, hogy hol a határ. Határ hiányában a vitatott terület mindkét oldalán erődök sorakoztak, amelyeknek magyar, illetve török önkéntes katonái fizetést nem kaptak, de a hadizsákmányból részesültek, ezért aztán jó okuk volt a konfliktus életben tartására.

A Habsburgok a katonai parancsnoksággal is gondban voltak. Miközben a szultán kénye-kedve szerint nevezett ki és távolított el pasákat, a Habsburg végvárat jelentős része magyar főnemesek kezén volt. Habár a magyar törvények értelmében örökös híján a várak visszaszálltak a koronára (így pl. Szigetvár is), a királyi kincstár helyzete miatt az uralkodó keze erősen meg volt kötve a várak karbantartását és ellátását illetően. Így aztán Bécs általában átadta a várakat egy-egy hűséges nemesúrnak, akinek a vár bevételeiből kellett a vár adósságait kigazdálkodni. Ezen gazdag és hatalommal bíró nagyurak érdekei tehát megegyeztek az uralkodóéval, de csak egy bizonyos mértékig. Zrínyi Miklós (1509-1566), akinek családja generációk óta harcolt a török ellen, sokszor betört az